

Nem kellett hozzá szikla sem
arcot öltött történelem
csak libegtette felelőtlen
a botladozó testi sorsát
tán lottón nyert magánidőben

Megtanultam párban feküdve
az ember így mintha röpülne
és sorompót többé nem ismer
s tudni véli másnap akár
egy pókhálón táncolni is mer

KRÓZUSI

Csak azt tudom hogy nem tudom
így élek ilyen gazdagon
hisz nem tudásom épp a hit
jártam hegy-völgyes útjait
talpamban rét erdő berek
szememben jó rossz emberek
vadászjegyem ugyan lejár
magam vagyok már hét határ
széttárhatom üres kezem
de Krózusként emlékezem

ÖRKÉNY ISTVÁN LEVELEI NAGY ANGÉLÁHOZ

Baán-szálló
Mátraháza
1947. IX. 5.

Kedves Kisasszony!

Gyakorlatlanul írom ezt a levelet; e téren tapasztalatlanabb vagyok, mint az angol udvari ceremóniákban. Szeretném az elején kezdeni, de azt se tudom, hol az ilyen „ügynek” az eleje.

Sajnos egy autóbuszban találkoztunk, s így – egyikünknek – át kell lépnie száz társasági gátlást. Az én dolgom, hogy bemutatkozzam, de ha megteszem, nem száz, hanem ezer terhelő adat szól ellenem. Mesterségem már egymagában is gyanús; ha le-

írom, hogy „író” vagyok, Maga nyilván valami korhely-bohém-csavargóféleséget tisztel e néven. Könyveim tán megcáfolnák ezt, de könyveimet Maga sosem olvasta. (Rutinom: 50 lépésről ismerem meg az olvasóimat. Maga nem az.) Ha megtetézem ezt azzal, hogy anyakönyvi hitelességgel mutatokozom be: – elvált is vagyok, elhúzza az orrát. Mindez rossz ajánlólevél.

Érzem, hogy ezt a kis gyanakvást játszva oszlathatnám el azzal, ha felsorolnám a „meglátni és megszeretni” címszavait. Bizonyára enyhítő körülmény lenne, ha azt írnám, hogy „nem tudok Maga nélkül élni”. Mindezt nem írom, mert nem így van, s az írók még az életveszély perceiben sem szeretnek hazudni. S az emberi kapcsolat mindig életveszély. Ami van, az különben is több ennél; úgy érzem, hogy valami közünk van egymáshoz – vagy inkább: nekem Magához. Kérem, tekintse enyhítő körülménynek ezt.

Véget vetek e balkezes vallomásnak. Ha módot ad rá, élőszóval fejezném be. Hozza meg ezt az áldozatot; íme, mily hosszú levéllel áldozom én. (Legutoljára a fronton írtam ilyen hosszú levelet, kint a Donnál, fél nappal az oroszok áttörése előtt. Búcsúlevél volt.) S áldoztam még kétszer, hogy egészen kevésbé tiszteletre méltó emberek társaságát kerestem, csak azért, hogy közben láthassam Magát.

Idefenn lakom a Baánnál. Három napig csak. Holnap – szombaton – és vasárnap a 3/4 5-ös autóbusszal leszaladok a MÁV elé. Ott várok Magára, a megállónál. Kétszer várhatok csak Magára; kérem, egyszer jöjjön el.

„Ismeretlen tisztelője”
Örkény István

[1947.] IX. 8.
Örkény István
V., Falk M. u. 12.

Kedves Angéla!

„Most jöttem, s máris írok, lássa” – mint a Szibill c. operettben, holott e levélnek igen józan okai vannak. Jövet az autóbuszban mesélték, hogy nyolc-tíz napig megy posta Pestről M. Házára, hogy tehát életjelt adjak, fel kell használnom L.-ék sofőrjét, aki már holnap délben ott lesz... Ezért írok azon melegében, jóllehet minden kusza még előtttem, a Maga hajszínét összekeverem a rozsdálló mátrai erdőkkel, s voltaképpen csak arra a két ruhára emlékszem, az utolsó délelőtti nyárira, ami nagyon szép volt, s az utolsó délutáni őszi, amihez lakkövet vett föl, s amin paszpol volt, vagy minek hívják. Ez még sokkal szebb volt, és még húsz év múlva is emlékszem rá, olyan tisztán, ahogy most a tekintetét látom magam előtt, mikor még utoljára összenéztünk. És örömmel látom, hogy tangószöveget is tudok írni, mert amit eddig összefirkáltam, az egyébrek alig nevezhető. Ebből Maga szépet disszertálhat egyszer, a „Szerелеm hatalma az írók stílusára” címen... Ezért most véget vetek a költészetnek, s következnek a „józan okok”.

Ez a hét csupa pokoli robot lesz ugyanis, rádióval, tárgyalásokkal, színházzal, kiadóval meg a MAFIRT c. bűnszövegkezzel, mely mindenáron velem akarja megírni a jubiláris Petőfi-filmet, s ráadásul itt a Madách Színház, mely már holnap nyit, az Egekkel és Emberekkel, aztán valami nyilvánvalóan bukásízű belga darab jön, s utána a Molière, amiből eddig hét oldalt fordítottam. E héten tehát vért fogok izzadni, de a jövő hétre megpróbálhatnék szobát szerezni a mátraházai MÁV-üdüloben, ha... Ha Magának nincs kifogása ez ellen, ha az Édesapja nem veszi tolakodásnak, szóval ha ez

nem ütközik a fennálló illemszabályokba, amit Maga – most rögtön – akár csak két sorban írjon meg nekem, akár L.-ékkal is elküldhetné, s ez legyen az utolsó szolgálat, amit tőlük valaha is kértünk.

Mátraházára azért szeretnék a jövő hétre felmenni, hogy – először – lefordíthassam a Fösvényt. (Ebből egy szó se igaz, csak azért írtam, hogy még a kései utókor is lássa, mennyi kötelességtudat szorult belém, s hogy Maga is lássa és csodálja, s főként hogy belássa, hogy a kék szemű férfiak se álmodozók mind.) A valóság persze az, hogy Maga miatt szeretnék egy hetet elbóklászni fenn a Mátrán s a Maga közelében. És ennek is csupa kézzelfogható, józan oka van. Első e lázas állapot; mióta megláttam, szédelgek, mint az őszi legyek, butaságokat csinálok, okatlan leveleket írok Magának, s általában úgy érzem magam, mint gimnazista koromban, mikor a VI. a-ban intőt kaptam németből, mert a dolgozati füzetben két oldalt firkáltam tele e névvel: Magdi... A piaristáknál! Szegény Perényi tanár úr behívatta anyámat, és közölte, hogy bár tehetséges fiúnak tart, de „aggódom e fiú miatt!” Mint látható, aggodalma nem volt hiábavaló.

Azért jönnék, ha jöhettek. Hogy beszélhessünk és megismerkedhessünk, még mielőtt úrrá lesz rajtam – s talán Magán is – ez a láz. Láthatja, mily kínos gonddal kerülöm a „szerelem” szót. A veszély mindig nagyobb akkor, ha néven nevezük. Engedje meg, hogy – egyelőre – ne nevezem semminek, csak hőemelkedésnek, ahogy az orvosok szokták tenni, olyankor, amikor fogalmuk sincs róla, mi baja a betegnek. Holott nagyon jól tudom, mi a bajom, s ahogy Pesten mondják, „csak rám kell nézni”. Tíz perccel ezelőtt rútul becsapott a taxisofőr, aki nyilván látta rajtam, hogy beszámíthatatlan vagyok. Kéjesen túrtem a csalást; az ember ne legyen kicsinyes, amikor szerelmes. (E szót véletlenül írtam le, belső kényszer hatása alatt; éppoly kevésbé tehetek róla, mint Kis Teréz a sztigmáiról.) Ezt a levelet se én írom; mintha diktálná valaki; engedelmesen és alázatosan írom minden szavát. Ha pontos akarok lenni, be kell vallanom, hogy e pillanatban ez a két érzés a legerősebb bennem – s már napok óta így van. Hogy meddig lesz így? Íme, a kérdés. Ezért kell feljönnöm a Mátrába. A válaszáért.

Kérem, olvasson a sorok között, Angéla. Nem akarok többet írni. Nem akarok többet szerepelni a kelletnél; már arra is gondoltam, hogy a kocsival felküldöm valamelyik könyvem, egy mutatót, hogy felolvadjon kissé. Mégse teszem. Nem akarom Magának a jobbik vagy szebbik oldalamat mutatni; ha beteljesül rajtunk az, ami elkezdődött, akkor nem kéthetes „nyári flört” lesz belőle. S ha az élet ily komolyan vett bennünket, vegyük mi is komolyan az életet. Ígérem, hogy sosem veszem föl a legszebb ruhámat, ha Magával leszek, s hazudni sem fogok Magának soha. Még annyit sem, hogy jókedvet hazudnék, mikor mérges vagy bánatos vagyok. De most nem vagyok se bánatos, se mérges. Most nagyon jókedvű vagyok – igaz, hogy csaknem mindig jókedvű vagyok –, és csaknem-csaknem boldog. S boldog csak nagyon ritkán vagyok.

Kézcsókkal
Örkény István

1947. IX. 10

Kedves Angéla!

Száz írivalóm lenne, de csak a Maga számára van mondanivalóm. Minduntalan Maga felé fordulok, Maga ül mellettem az autóbuszon, még jegyet is Magától veszek csak, s a Nemzetiben a kövér portásnak csaknem kezet csókoltam ma, pedig annak rá van

írva a sapkájára, hogy Nemzeti Színház. Egy ideig biztattam magam, hogy szerencsére nem látszik meg rajtam, de ez is csak áztatás; a férfiak persze nem látják, mert még ehhez is buták vagyunk; de a nők! A nők! Bajor Gizibe szaladtam a Kossuth Lajos utcában, köszönök nagy vígan, ő meg csak néz rám. „Hát magába mi ütött?” Belém semmi, mondom, s próbálok savanyú arcot vágni. „Ivott maga? Pedig nem szokott.” Erre, hogy neve legyen a gyerekeknek, kezdek mesélni a könyvemről, meg hogy csupa cukor kritikákat írnak rólam... Mesélhettem én! Bajor csak szimatolt jobbra-balra, remegtette tündéri cimpáit, aztán „Na jöjjön, maga boldogtalan” – és behurcolt a Kovács E Embe kávézni, és adott ilyen tanácsokat, hogy „Nehogy halljam, hogy fut utána, maga boldogtalan. Mert a nőket éheztetni kell, nekünk az kell, hogy éjszaka ne tudjunk aludni. Érti?” Mondom, értem. „És hol lakik az a nő?” Mondom, Pilismaróton. Erre: nehogy odautazzak, és nehogy levelet írjak, és nehogy telefonáljak... Mi még? Nem tudom már. Meg kellett esküdnöm, hogy nem megyek Pilismaróra. Aztán mehettem a dolgomra, s a Ferencesek előtt azon kapom magam, hogy a következő verset skandálom:

*) „Mátraháza s Mátrafüred
Közt van a MÁV-üdülő...”

S utána rögtön egy pincelejáratnál, a cégtáblán is elkapom a görög metrumot, ahogy költő barátomtól tanultam:

*) „Králik Sándor bádogos és
Vízvezeték-szerelő...”

S még utóbb, a Váczi utcán, már Kosztolányi drága versét dűnnyögöm, az Ilona címűt, amit a feleség nevére írt:

„Lenge lány,	Lelkembe	Minthogyha
aki sző,	hallgatag	a fülem
holdvilág	dalolom:	szellőket
mosolya:	lallala,	hallana,
ezt mondja	dajkálom	sellőket,
a neved,	a neved	lelkeket
Ilona,	lallázva	lengeni
Ilona.	Ilona...	Ilona...”

És aztán tovább:

„Ó, az »i«	Csupa »l«,
kelleme,	csupa »i«,
ó, az »l«	csupa »o«,
dallama,	csupa »a«,
mint ódon	csupa tej,
ballada,	csupa kék,
úgy sóhajt:	csupa jaj,
Ilona.	Ilona...”

*) Gyengébbek kedvéért a metrum:

– U – U – U U –

– U U – U U –

Így részegülök bele én is a Maga nevébe, s faragom a magam versét bent a Laufferék könyvesboltjában, a pult üveglapjának dőlve:

ANGÉLA

Be kár hogy Angéla
ki messze fönt él a
mátrai MÁV-üdülón:

Nem szeret Angéla
ily nótákat méla
pásztori nádfütyülón...

No most még képzelje hozzá, hogy veszekednem kell a kiadómmal a tiszteletdíj miatt, ami következetesen és mindig kevesebb, mint amennyit az ember kiszámít előre, és a színházzal a százalékok miatt és a rádiónál, hogy Budapest II-ről tegyenek Budapest I-re, és kettőn adják a cigányzenét, amiből úgyis több van a kelletténél, és egyen az irodalmat, amiből úgyis kevesebb... Mindezt ebben az elíziumi hangulatban, amikor az embernek semmi kedve vitatkozni, és legszívesebben mindenkire mindent ráhagyna, föltéve, hogy nem ellenkezik ama kardinális kérdésben, hogy Maga a legszebb lány ezen a földön. Mert ebben nem tűnök ellentmondást.

Délben itthon, s szünet nélkül cseng a telefon, s én minduntalan azt hiszem: tévedés, mert nem a Maga hangja szól odaátról... S végre egy hang, kicsit hasonlít; kiderül, hogy Bártfay Ella az Új Magyarországtól, és főszerkesztő úr óhajt beszélni... És még tízen, akikkel én nem óhajtok beszélni. Már egész goromba lettem, mikor az államtitkár telefonál a Közlekedésügyiből; azt ígéri, meglesz hétfőre a szobám a MÁV-ban. Hurrá, mondom, s ő nem tudja, minek örülök annyira.

Persze, most legokosabb lenne eltépni az egészet, amit eddig írtam, mert Maga még azt hiszi, hogy valami kelekótya fráterrel hozta össze a végzet. Bár az nem is akkora baj, ha ezt hiszi, mert én már úgyis attól tartottam, hogy megalszom, mint a tej, s meg-savanyodom. Itt csak az a baj, hogy mindez igen fegyelmezetlennek látszik, valóság-gal „lerohanom” Magát, ami biztos nincs így. Ennél csak egy baj lehetne nagyobb: ha nem ezt tenném, mert akkor alakoskodnom kellene, s hazudni nem akarok semmi szín alatt. Megígértem, megtartom. Voltaképpen nincs is oka rá, hogy elbizakodjék, mert volt ám egy teljes olyan óra is, mikor nem gondoltam Magára. De csak egy.

Most azonban szentül fölöttem magamban, hogy nem írok több levelet, abban a reményben, hogy hétfőn találkozunk. S ne gondoljon rólam semmi rosszat addig. Én csupa kíváncsiság, gyengédség és szelídség vagyok Maga iránt; ha itt fúj a szél, attól félek, hogy meghűl odafenn; sétaidőben attól félek, hogy nekivág a Déry József útnak, pedig van ott egy szakadék, a MÁV meg a szanatórium között. Kérem, kerülje azt a részt. Éppolyan veszélyes, mint az, ha most már ítélni próbálnánk egymásról. Azt úgyis tudom, hány hamis passzus fér egy ilyen levélbe; hány mondat, mely Magától idegen. Kérem, ne azt keresse, amiben különbözünk. Az élet rugalmassága végtelen; keresse azt, amiben kereszteződünk és megegyezünk. Két ember annál többet ér egymásnak, minél nagyobb utat tettek egymás felé, s még egy szerelem se hull készen az ember ölébe. Sok pepecs munka van vele, bíbelődés, pizsmogás. A szerelem hulladékból,

pihéből, sásból épül, s mint a madárfészek, türelemmel és nyállal: ettől puha lesz és tartós. Gondoljon erre néha. Kézcsókkal a viszontlátásig:

híve Örkény István

PS: Nem merek telefonálni, félek, terhére lenne. De ha Magának kedve támad? Délben, 3-kor, mindig itthon vagyok, s itt a szám: 121-956. S ha már rám nem gondol: nézze a fákat. A fák barátaim.

1947. IX. 30.

Édes Angéla!

Szent Jeromos napja lévén, abbahagyom a munkát, hogy levelet írhassek neked. Tudni való, hogy Szent Jeromos napja igen alkalmas arra, hogy kedveseinknek hosszú levelet írjunk, s ezt én meg is cselekszem mindig, ám megemlítem azt is – szokásom szerint –, hogy Szent Jeromost nem javallatos összetéveszteni ama másik Jeromossal, aki nem Dalmáciában született, hanem Prágában, akit – állítólag – Faulfischnek hívtak, s minthogy huszita volt, Zsigmond királyunk a konstanzi zsinaton nem mulasztotta el máglyán elégettetni. Ennyit az ál-Jeromosról, s csak a rend kedvéért. Szent Jeromos azonban sosem kacérkodott a bűzös eretnekséggel, szép öregséget ért, és ő fordította a Vulgata nevű Bibliát. (L. Egyháztörténeti Lexikon.) Ennyit a valódi Jeromosról. Kezdődik a levél.

A szerelmes ember abban különbözik a többtől, hogy egész nap levelet ír. Akkor is, ha nem. (L. „A Boldog Asszony” c. novellám.) Megy az utcán, dűnnyög, heherész, és közben írja a levelét. Valahogy így: „Kedves irmus, édes cucus, nagyon vágyom utánad, szeretlek, cucus, cucuslak szerus, cucó, szeró, hallalihó.” Mikor eddig jutott a levéllel, kezdi előlről. „Kedvesirmus stb. stb.” (L. fönt.) Van ugyan sok ember, aki tagadja, mondván, hogy ő komoly államférfi vagy pankrácios vagy dominóbajnok, s frászt jár neki az esze a levélíráson. Ez hazugság. Ír ő szegény, reggeltől estig, mert ez a szerelem velejárója, mint a kanyaronak a pötty. Ezt az egész dolgot csak azért említem meg, mert e lélektani rejtély megoldása az én nevemhez fűződik, azt én találtam föl, mint Franklin Benjámint a villámhárítót vagy Pasteur a veszettséget. Szóval csak mondom.

E levél azonban nem olyan levél. Délben már, mikor a naptárra pillantottam, elövettem, hogy írok, mert írásban sokat elmond az ember, amit szóban nem tud és viszont, s például velem már előfordult 1939 májusában, hogy leültem (Szent Özséb napján, természetesen), s írtam kedvesemnek, egy Edina nevű hölgynek, akit halálosan szerettem, s meg akartam írni, hogy halálosan szeretem. Meg is írtam, de a levélből az „jött ki”, épp ellenkezőleg, azaz módfelett sajnálom, talán legközelebb, s ne szomorítson tovább nyavalygásaival. Hát ilyen veszedelmes dolog a levél. (Ebből egy mukk se igaz. De jó.) Most kezdődik a levél.

Tehát ma délben elhatároztam, hogy írok neked egy hosszú levelet, melyben megírom, hogy neked nem tudok hosszú levelet írni. Ennek rettentően örültem, egyrészt, mert levelet írni utálok, másrészt, mert levelet írni mindig gyanús. De olyan levelet írni, melyben az van, hogy nem tudunk levelet írni, az pontosan olyan jó érzés, mint mikor egy romházzal zuhanó téglát az oldalunk mellett agyonüt valaki mást. Az ember ui. olyan gerinces lény, mely bármikor örömmel látja, hogy a többiek zsúfolt villamoson utaznak, boldogtalan és ronda szerelmektől gyötörődnek, és téglát kapnak a fejükre. Ez a kárpótlás az örök életért. A halált csak úgy tudjuk elviselni, hogy meghalnak a többiek is. Ennyit a halálról.

Sürgős szükségét éreztem, hogy elmondjam neked, hogy mindent el tudok neked mondani szóban, semmi bennem nem reked, nem nyelek, és nem fulladozom. A legtöbb ember úgyis csak a felét mondja el annak, amit szeretne; ezért csinálnak karriert – annak ez a titka –, ezért lesznek boldogtalanok – annak meg ez az oka –, s a végén ebbe örülnek bele. Ezek az emberek voltaképpen csak akkor érzik jól magukat az életben, mikor végre mindent kimondhatnak; pl. végre – veszély és fizetéscsökkentési rémképek nélkül – közölheti mindenki, hogy ő voltaképpen X. Pius pápa, s csak azért jár női ruhában, mert üvegből van az ülepe. Én az ilyen – igazán szerény – megérzéseimet kora ifjúságom óta teli tüdővel harsogom. Ezért nem vagyok államtitkár, viszont épeszű.

Persze, ebben semmi új, nem érdemel még egy levelet sem, mert mindig így volt és így is lesz, s a te föltűnésed, majd meg- és végül beérkezésed itt nem is hozott semmi újat. Újság itt csak annyi, hogy én ezt a belső áradást vagy nyíltságot vagy minek nevezzem, kezdem kizárólag csak neked tartogatni, mondjuk, mint egy szerelmes böllér, aki az összes kivágott heréket lelkesen viszi haza a feleségének, s lerakja a lába elé. Ezer példám van erre. Mások előtt megtartóztatom magam, „spórolok”, mert tudom, hogy hamar kimerülök, s akkor neked nem marad. Még a kísértést is elkerülöm. A nőket – mint egy kisleány, akit egy kutya megugatott, s erre elkerül minden ebet a világon – testületileg kerülöm, nehogy még a szaga is emlékeztessen valamire, amire – Szent Jeromos napján – még a célzást is kerülni illik. Ma... ma? Ma is.

Az autóbuszban egy szőke nő ült, nagyon szép karcsú bokája volt, és olyan ritka szőke haja, mint az üvegyapot, ha rásüt a nap, s úgy látszott, hogy nem festett haj, hanem valódi. Nagyon szép nő volt, én igazán csak egyszer néztem rá, egy icipicit, a szemem sarkából, de a hölgy akkor már kezdett szemlélődni vissza. Mert ennek is van titka: a legtöbb férfi úgy néz rá a nőkre, hogy azt mondja: Ha én magát ismerném, és ha maga engem szeretne, akkor én téged tegeznék, és azt mondanám: Zebegény. (Zebegény helyett gyakran más bűvszavakat súgnak.) – Én azonban ránézek, és mindjárt azt mondom: Te Zebegény.

Én tehát köhécseltem, és néztem ki a Szabadság térre, nehogy még egyszer ránézek, mert az a pillantás már neked járt, s ha én a nőre nézek, és nem rád, az olyan, mint mikor egy szoptató anya, szeszélyből, elhúzza fiától az emlőjét, és odaadja – például – a sürgönyhordónak. „Egy kis tejet, postás bácsi...” Hát nem. Én nem; s ennyiben maradt volna az egész, ha fel nem száll az unokahúgom, s mellém ül, s aztán, ahogy a nők szokták, jól körülnéz, és azt mondja: „Tudod, ki az?”

Ettől jöttem dühbe. Hogy rögtön tudtam, kiről nem tudom, hogy ki az. Én ezt a nőt – a föld milliárd női közt – egy mákszemnyivel sem szerethetem jobban a tömegnél, mint ahogy az ember a poloskás lakásban sem keres ki egy poloskát, melyet különösen utál. Nő, az nő. De Áginak azt feleltem, teljesen hideg hangon: „Kicsoda? Kiről beszélsz?” Ám Ági nem vette észre a finom visszautasítást, mely voltaképpen egy – igaz, hogy kissé burkolt – szerelmi vallomás volt hozzád, és így folytatta: „Ez valódi szőke-ség.” És aztán tovább, rendületlenül: „Ismered?” És hogy azt se mondtam, kukk, Ági tovább fecsegett. „Mert folyton idenéz.” – „Kicsoda?” – „Hát a Goll Bea. Nem látod?”

Még azt is elmondta, ki a Goll Bea, de akkor már megsokallottam e merész kihívást, és rászóltam, ne gollbeázzék itt velem, és ne ártsa magát a más dolgába, inkább várná haza az urát tisztességben, ahelyett, hogy parázna életet él, amiben némi túlzás volt, és Ági – egy életre – megsértődött. Azt felelte, hogy legalább én ne oktassam őt ki arról, hogy mi a hűség, ami hallatlan disznóság volt, épp abban a pillanatban, mi-

kor megdicsőülni készültem hűségemben. Ez olyan, mint ha Ági Szent Antalnak – épp akkor, mikor a pucér nőszemélyeket elkergeti, azt vágja a fejéhez: Mit mászkál a nők után, maga vén strici? Hát erre leszálltam a buszról, és rögtön elhatároztam, hogy ezt is beveszem a levélbe, hogy lásd, milyen állhatatos és hű vagyok. De egy kicsit azért én is bűnösnek éreztem magam, s ezért – vezeklésül – elmentem a fogorvoshoz. Onnan jövök.

A fogorvos épp csak hogy beecsetelt, a fűrőt úgy félrehajtotta, hogy ne is lássam, és halkán kérdezte: „El tudsz jönni pénteken?” De a hangja olyan volt, mintha azt mondaná: „Szegény, még élhetett volna.” Nem értettem, miért e kímélet, míg eszembe nem jutott, hogy ő látott minket a Kispiszkosban, a kerítésen és a vadszőlőn át, az utcáról. A búcsúnál soká szorongatta a kezem, biztos, hogy lenyelte azt a kérdést: „És sokat szenvedett, szegényke” – s úgy bocsátott utamra, mintha valamilyen ritka és kellemtelen rákom volna, szívbillentyűrák vagy szempillarák, s még ő nem, csak én tudom, hogy ez halálos. Szorongva jöttem el tőle, mint mindig, amikor látszik rajtunk, hogy meg fogunk halni. S ráadásul az autóbuzson egy rendőr átadta a helyét – még sosem fordult elő –, s végül a házmester a liftakna előtt szokásos barokk hódolatával megkérdezte: „Tetszik tudni, mindig azt mondom a feleségemnek: Te Rózus, ez az Örkény ír már igazán megnöszülhetne, hát nincs igazam?”

Eddig e gyászos nap krónikája, Szent Jeromosé, mely bajjóslatú jelként áll előttem, hogy a többi szent és a többi nap is ilyen lesz, s én – a szerelem vörös baldachinjával a fejem fölött – úgy vonulok át az esztendőkön, mint egy feltámadási körmenet. Már-már ott tartok, hogy az emberek nem azért tisztelnek vagy gyűlölnek, amiért én vagyok, olyan, amilyen, hanem amiért téged szeretlek. A te eleven hirdetéssé alakulok, akár az a kövér kisfiú, aki issza a portersört, és egyre hízik. Nem panaszként mondom.

Dehogy mondom panaszként; nincs bennem még egy kérés sem, pusztá létezésed boldoggá tesz. Ezt a levelet ezért a mondatért írtam le, holott tudom, hogy 5 vagy 10 vagy 15 év múlva előveszed a sifonból, és elolvastatod velem. És akkor én hallatlanul fogom röstellni, hogy nem tudtalak évtizedekig ennyi féltéssel és gyöngédséggel és mosollyal szeretni, mint ma, hogy az öröm, mint a kavics, elkopik, és kialszik, mint a fény. Dugd az orrom alá, kedves, üss a fejemre, olvasd föl az egészet, hadd süljön le a képmről a bőr. De biztos, hogy emléktől is berúgok, mint az öreg bortól, amit véletlenül a pincében felejtett öregapánk; a mámor emléken új mámor kél, egy kései szerelem, s el nem múló. Ezt akartam, hogy tudd.

Budapest, 1947. október 19.

Maga megkért, kedves Angela... hogy is? Maga, ugye, utálja a kommunistákat. De engem szeret. Ámde én kommunista vagyok. Emiatt egyszer már volt egy kis baj; egy hétig nem találkoztunk. Őszintén szólva, ez volt az első véráldozat, melyet az eszméért szenvedtem; ezt is a szerelem barikádjain. Csókjaink közé belopakodott az osztályharc, magát éjszaka nyilván „lelketlen izgatók” keresték fel, és figyelmeztették a veszélyre. A veszély nem múlt el, s maga megkért: valljak színt. Íme, vallok.

Hadd kezdődjék magánál ez a vallomás. Azzal, hogy maga „utálja a kommunistákat”. Mondja, Angela, lehet ez? Ebben a házban, ahol lakom, az alábbi kommunisták laknak: F. P., az egyik legnagyobb textilgyár igazgatója. Pontosabban: vezérigazgatója. Egy bizonyos Szerén kisasszony, 45 éves, kovászosuborka-szagú. D. L., hegesztő a Ganz-hajóban, 37 éves, nő. K. M., elsőéves jogász, titkos zeneszerző, akinek éppen

egy könnyű és múló betegsége van, amit a középkorban – igen finoman – úgy hívtak, hogy „Vénusz rúgása”. Meg én.

Már nyilván kitalálta, mire való ez a névsor. Mert azt nem kell magyaráznom, hogy F. P., a nőbolond, meg a hegesztőmunkás meg Egy bizonyos kisasszony nem ugyanazt értjük e szón, hogy párt. Lehet, hogy – mint mondani szokás – a „végcélokban” meg-egyezzünk. De ez se biztos. Egy bizonyos kisasszony szemmel láthatóan a benne szorult szerelmi tartalékokat oltja a mozgalomba. A vezérigazgató úr – bántsuk, ne bántsuk! – óvatos ember. A vezérigazgató úr a favoritra tett. De gondolható, hogy nem ugyanazt reméli a pártjelvénytől, mint a Ganz-gyári hegesztő. Vagy én.

Ha így, akkor ígérjük meg egymásnak, hogy nem beszélünk többé kommunistákról, olyan általánosságban, ahogy például – pelikánokról szólunk, elég helytelenül, abban a hitben, hogy minden pelikán egyforma. Higgye el, sokkal több kommunistát utálok, mint maga, mert jóval többet ismerek. Mégsem szűnök meg kommunista lenni. Embertársaim közül is utálok egy jó csokorra valót; mégsem szűnök meg élni. Hihetem-e, hogy ennyi szöveg után maga már hajlandó lesz disztingválni a pelikánok között?

Lévén, hogy erre nagy szükség van, kiváltképp Magyarországon. Nálunk sokkal több a ronda fráter a mozgalomban, mint másutt. Ennek oka az, hogy a mozgalom igen fiatal, csak két éve jutott el a tömegekhez. Amíg ilyen fiatal, addig a párt derekát szükségképpen a polgárság kölcsönzi, mindaddig, amíg a prolik bele nem tanulnak, s e kétlaki értelmiség helyébe nem lépnek... Ez még elég messze van. Addig bele kell nyugodni, hogy a magyar bolsik vezető rétege polgári származék, s hogy ezek közt igen sok az olyan célját tévesztett, kissé ütődött, nyálfrecsegő és kőbölcsős alak, akinek az életben egyszerű szóval nincs semmi dolga. És bele kell nyugodni, hogy a párt vezetőinek dandárja zsidó. Hogy mi vezeti a zsidókat oda, hogy tömegesebben tagadják meg az osztályukat, mint a nem zsidók, az messze vezetne. Most csak töredelmesen be akartam vallani, hogy a magyar párt „funkcionáriusai” közt valóban sok az ellenszenves figura. De ez csak tünet, s annak is átmenet; ez nem rontja meg a szocializmus szépségeit, mint ahogyan magának sem ártott a gyerekkori bárányhimlője... S ha eddig vagyunk, remélhetem-e, hogy nemcsak disztingvál, hanem elnézéssel disztingvál e mozgalom harcosai között?

Erre csak azért van szükség, nehogy egy kalap alá találjon venni F. P.-vel vagy Szerénkével; higgye el, mást várok és mástól félek, mint ők. Azt hiszem, itt kezdődik voltaképpen a vallomás. Kezdődjék hát.

„Egy a világ”

Egy a világ, hirdetem én is évek óta. Ez lesz új – s magának ajánlott – kötetem címe is. Holott tudom, hogy a világ nem egy, hanem kettő, de mégis írom, mondom, rendületlenül. Talán, ha sokat mondjuk és sokan mondjuk, néhány órával később tör ki a háború. Az is pár ezer hullával kevesebb.

De a világ nem egy, hanem kettő. Szegényeké és gazdagoké, elnyomóké és elnyomottaké. Nemcsak akkor, amikor hadat üzennek. Nemcsak akkor, amikor a párizsi Metro sztrájkba lép. Akkor is, amikor maga, kedves Angela, a Dessewffy utcában – igaz, hogy sűrű sírások között – szakítani próbált velem. Valljuk be, nem magától, hanem Rockefellertól kaptam kosarat. Henry Ford közölte, hogy már nem szeret. A Standard-Oil csókra nyújtotta száját, s azt mondta, hogy próbáljunk egymás nélkül élni. Így volt. Az, hogy nem tudtunk, az már magánügy. Nem a Standard-Oil jött vissza, hanem Maga. Egy a világ; amíg kibékülünk, sírunk, csókolózunk. Máskor kettő.

Olyannyira kettő, hogy más út nincs is. Vagy-vagy. Az a bizonyos harmadik út, melyről néhány rajongó humanista ábrándozik, ábránd lesz és volt. Az a hely, kedves Angela, ahol maga állni és élni akar, a térben nem létezik. Amint írva van, most is azt kell mondani, hogy igen, igen – nem, nem, s a langyosakat az Úr kiköpi a szájából. Magát is, Angela, ha nem vigyáz.

„Politika és szerelem”

Ezt Ady írta, akit csak ez a kettő érdekelt. De ő is utálta a politikát. Én is. Maga is. A politikát kétféleképp lehet utálni: úgy, hogy nem ismerjük – mint maga –, s úgy, hogy ismerjük. Mint én. De emígy sokkal jobban lehet utálni. De szabad-e élni nélküle?

Volt idő, az iskolában megtanulhatta, mikor a magyar parlamentben a magyar vezényszó meg a civillista kérdéseiről vitáztak. Okos ember akkor se politizált, mondván, hogy ezek piszkos panamák. Okos ember csak húsz évvel később vette észre, hogy kitört az első és rendkívül förtelmes világháború; s míg a magyar vezényszót piszkálgatta a T. Ház, voltaképpen a hadüzenet szövegét vitatta. Csakhogy okos ember nem vette észre. Okos ember nem volt elég okos.

Ma más a helyzet. A politika ma már világosan és könnyörtelenül arról szól, amiről szólnia kell: kenyérről, villanyszámláról, OTI-járulékról és háborúról. Volt idő, mikor a politika ürügyén a párbajsegédek tárgyaltak, és arany cigarettatárcát ajándékoztak egymásnak. Ma már a két meztelen penge áll szemben egymással, szöveg nélkül, szólamok nélkül. Ma politizálni kell – nem is kell; ma politizálunk, minden szavunkkal és cselekedetünkkel. Valamennyien kémeek vagyunk, tudva vagy tudatlan. Ezt nem érdemes szépíteni. Ebbe bele kell nyugodni, a világnak két magyarázata, két megoldása van, s nekünk választani kell.

Kommunisták és tereptarka kommunisták

Én – hisz itt kezdődött a vita – a baloldalt választottam. Több annál: beléptem a kommunista pártba. Magának – így mondta – ez fájt. Ha szocdem lennék vagy parasztpárti, „megbocsátaná”. Tisztázzuk ezt.

Én azért lettem kommunista, mert a világ kettéoszlását látva levontam a következtetést. Higgye el, ez az egyetlen őszinte út. Ha nem léptem volna be, akkor is kommunista lennék. Többet mondok: milliók, akik reggeltől estig szidják ezt a pártot, éppolyan párttagok, mint én. Csak nem tudják. A maga Novotni barátja „élesen ellenzi a kompárt módszereit”. Kitűnő kommunista, de ezt ne mondja meg neki. Jelesen kolokvál a vegyészetből, könyveket olvas, művelődik. Ma jó kommunista, és tíz – vagy reméljük, húsz – év múlva kitűnő katona lesz. Esetleg életét adja „az ügyért”, melyet megvet. Érti már a „tereptarka kommunisták” titkát? Lenin – aki szakember volt – egészen kicsi pártot akart. A 160 milliós Oroszországban a kommunista párt győzött, s azt hiszem, félmillió tagja volt. De ott volt – pár százezer híján – 160 millió csendes kommunista. A tereptarkák.

Ismerje el, hogy ma Magyarországon mindenki kommunista, aki reggel nyolckor felkel, elvégzi a dolgát, családot alapít, és gyereket szül. Azért kommunista, mert ezt a sokrétű termelést és szaporodást Magyarországon teljesíti, a kettévált földgömbnek bal felé hullott féltekéjén. Akkor is kommunista, ha egy másik pártba lépett be. Akkor is, ha „polgári alapon” áll vagy ha istenhívó. Csak az antikommunista Magyarországon, aki felgyújtja a Láng-gyárat, a Gugger-hegyet, vagy „disszidál”. Lássá be, hogy ez a szerep nem nekem való.

Írás és szerep

Mi volt hát a szerep? Számomra, mikor szabad emberként – 35 éves koromban – újra megszülettem, azaz mikor végre hazaengedtek a fogságból, két szerepet kínáltak. Az egyikre rá volt nyomtatva a „Made in the USA” – ezt visszaadtam. Író vagyok, az örök erkölcs szolgája. Nem tehettem mást. Ha hinnék a tőkés rendben, a „szabad verseny” erkölcsében, elfogadhattam volna. Hat évig jártam a világot, apróra megnéztem, beszéltem bresti halaskofákkal, és hetekig ültem a Szent Genováva könyvtárban; tudom, miről van szó. Még egy vasmunkás is lehet „kapitalista” meggyőződésű; egy író soha.

Ha szülész-nőorvos lennék, kushadhatnék. Ha gyáva lennék, befognám a számat. De író vagyok, és nem vagyok gyáva. Tehát a másik szerepet fogadtam el.

Persze, azt sokféleképp eljátszhattam volna; árvalányhajas maszkkal a Parasztpártban, lapító talmudista módon párton kívül, vagy „szelídebb kiadásban” a szocdemeknél; előbb írtam róla, hogy ez csak kamuflázs, tereptarka zubbony, nem kiút. Magát talán becsaphattam volna, ha gomblyukamba tűzök egy búzakaiásos jelvényt; magamat nem szédítgethetem. Vagy-vagy, mondtam, és beléptem a pártba; ma se bántam meg. Ott a helyem.

Szerep és küldetés

Ott a helyem, mondom. Mert ez a jövő útja; a negyedik rend megindult fölfelé; még elveszíthet egy háborút, kettőt, tízet; még fulladozhat évszázadokig. De nékem a történelem sodrában kell úsznom, előre, másképp minden mondatom hamis. Ezért léptem be.

De... Istenem, mennyi a de! Az első ott kezdődik, hogy nem csupán a „tőkés világot” ismerem; hanem emezt is, a baloldalt. Jobban ismerem, mint akárki más; éveikig – öt évig – éltem köztük, figyeltem, jegyeztem. Minden szóra, minden árnyalatra ügyeltem. Nagyon kíváncsi voltam.

Amikor odakerültem, csupa ellenérzés voltam. Csupa vád. „Nincs szabadság” – halottam itthon. Csakugyan nem volt szabadság. „Az emberek – 25 év szocializmus után – a legsötétebb nyomorban élnek.” Valóban, nyomorognak. „Durvák.” Azok. „Lusták”; nagyon lusták. „Egy modern munkarabszolgaságban élnek”: úgy élnek. „Az életnek nincs értéke, az egyén elvész a tömegben...” Elvész, csakugyan. Mindez igaz.

Mindez igaz – mondtam öt év után. De számukra az egyetlen lehetőség. Ez a szocializmus orosz formája. S amikor beléptem a pártba, itthon, azt mondtam a barátaimnak: Jaj nekünk, ha ezt itt is így valósítják meg... Érti most már? Ezért maradtam benne a pártban. Hogy nálunk a forradalom más legyen, különb, tisztább, jobb. Ez volt a küldetés. Fél évvel ezelőtt ez még nem látszott üres ábrándnak. Talán ma sem az még. De fél évvel ezelőtt úgy látszott, hogy a béke – bár csikorogva – eltart egy jó ideig. S ha béke van, akkor megindul egy sajátos közép-európai út, a Visztulától a Drináig egy erős blokk, egyforma kultúrával, hasonló gazdasági fejlettséggel, közös történelmi hagyományokkal... Tehát megvolt a lehetősége egy Kossuth-féle Duna-konföderációnak, modernebb és baloldelibb értelmezésben. Nem a szovjet ellen, de az USA ellen sem. És – főképp – nem a szovjet irányítása alatt...

Ez nem „harmadik út”, hanem a szocializmus közép-európai formája, mely más, mint a keleti, és más, mint amilyen a nyugati – egyszer – lesz. Persze, ha háború lesz, akkor ennek a fejlődésnek löttek; akkor nekem is. Mert akkor napról napra tolódom jobb felé, azaz a pacifizmus felé, amit akkor úgy hívnak majd, hogy reakció. Mert akkor „baloldal” annyi lesz, mint meghalni a szovjetért. Ezt én, 1947-ben, iszonyú vérpazarlások és romlások után, nem helyeselhetem. Nem a szovjet, még magyar érde-

kekért sem szabad néhány évtizedig magyar vért ontani. Ha nem akarja, ne is vegye ezt „hazafiasságnak”; pusztá önzés szól belőlem. Magyar író vagyok, anyanyelvem az egyetlen életformám. Ezt reflexszerűen óvom, ahogy behunyódik – ütés előtt – a szemünk. Az én emberi önvédmem a hazafiasság.

„Legyen béke már...”

Mert ha béke lesz, akkor én megmaradok a pártban. Meg, de úgy, mint eddig: strázsán. Ha egyszer lesz ideje, olvassa el a „Lágerek népé”-t úgy, ahogy az újságban jelentettem meg, míg az oroszok le nem csaptak rám. Van egy-két cikkem is, ami miatt becitáltak. Sokfelé vagyok már kartotékadat; az ördög, aki bánja. Ha egy kis szerencsém van, én leszek ebben az országban az utolsó tiltakozó hang. Az enyém volt az első is: nehéz lesz engem elhallgattatni. De higgye el, ha máshol – tereptarkán – játszom a baloldal hegedűjét, már rég befogták volna a számat. A Lágerek népét semmi más poszton meg nem írhattam volna. Ez volt az első eset, hogy valaki a Keletet nyilvánosan bírálta ebben az országban. Nem lesz az utolsó, higgye el nekem.

Talán nem ért félre: nem elárulni jöttem őket. De védeni sem. Nincs közöm hozzájuk; éljenek, ahogy tudnak. Csak ezt az országot védem, mentem, kímélem meg attól, ami a forradalomban impotencia és szörnyűség. Ez a szerep nem könnyű; lehet, hogy egyszer én is Nagy Ferenc sorsára jutok. De addig szól a hangom, az utolsó pillanatig. Vad küldetés; nálunk minden írói küldetés, századok óta, tragikus. Ez volt az oka, hogy barátom, József Attila, az évszázad legnagyobb költője, a balatonszárszói vonat alá guggolt. De azok nehezebb idők voltak.

Biztató

Higgye el: nem fából vaskariká, amit mondok. Éjszakákat virrasztok át, s nem lelek jobb megoldást. Az élet, így vallom, alapjában vidám és könnyű; de a vidámság köre szűk. Ezt a kört tágítani, ennyi a szocializmus. Ne intsen Kelet felé; tudom, mi van ott. De nálunk kék az ég, dombjainkon megterem a bor, a zsúpfedél alatt az ablak tennyényi, de a párkányon ott a virág. Nem vagyunk sem Oblomov, sem Raszkolnyikov népe; a mi forradalmunkat egy költő csinálta, aki 25 esztendő volt, egy szerelmes suhanc.

Egy vers csinálta az első forradalmat; Haynau szögezte le a koporsóját. Nem minden forradalom fullad vérbe. S ha a miénk megél, mért hinnők, hogy komor lesz, hogy bilincset és szomorúságot hoz? Apró nép vagyunk, hangyák népe. Koránkelők, szorgalmasok. Ez a kis túrás a miénk; itt rendet tartunk, sepregetjük az utakat, és őrizzük a bábokat. Ha vihar jön, ha megindulnak a nagy csizmájú óriások, mit tehetnek akkor a költők? Megőriznek egy ritmust, egy hasonlatot, egy magatartást. Valamit, amire egyszer – föltámadáskor – rámutathatnak: ez Magyarország. Így élünk ezer éve, paraszton és költők, hangyaméreteken bár, de az örökkévalóság felé. Ennyi a szerep, ily kevés a küldetés. De vállalni kell...

Kérem, mosolyogjon. Ne mondja azt, hogy igazam van. Én se mondok ilyen sokat. Csak annyit mondjon, hogy nem tehetek másként. Mert másként csakugyan nem tehetek. És őrizze meg a mosolyát.

Örkény István

1947. X. 25.

Van ember, édes, aki azzal gyötri magát, hogy hívó. Egy másik azzal, hogy hős. Megint más azzal, hogy író, festő, futballbíró... Így szép. Az élet maga valamely mellékes, alárendelt és könnyen nélkülözhető kellékké finomul. Írók, hősök, sportrajongók ritkán félnek a haláltól. A haláltól csak az fél, aki amúgy él, főfoglalkozás-szerűen. Az ilyen reggel irodába megy, délben a családjával van, és délután a pamlagon heverész, és azon jártatja az esztét, hogy mily szép is lehet bányatulajdonosnak lenni. Több óra hosszat ábrándozik egy kiadós rézbányáról, s aztán lemegy az Oktogon térre, ahol – hatkor, az óránál – találkája van a szerelmével. Két óra tiszta szerelem, könnyű vacsora, ágyban az esti lap. Jó alvás, reggelig.

Nem tudom, melyik módszer „jobb”; emezt, a sokszerepű életet nagyon rövid ideig bírtam. De csináltam, mert muszáj volt, délelőtt mérnöknek, délben családfőnek, délután könyvbarát irodalmárnak lenni, s ki tudja, mi még. Akkor még bőven futotta a szerelemre, a sokból egy teljes szerep. Akkor még én is féltem a haláltól, emlékszem, olyan féltékenységszerű érzés volt, amiről Ady is írt. „Átkozott legyen az, aki helyemre áll majd, ínyére méreg hulljon, két szeme megvakuljon, s ha tud majd asszonyt lenni, ne tudja megölelni...” Ez az irigység mocorgott bennem, az, hogy az élet „továbbmegy”, nélkülem, szőke nők, nélkülem, napnyugták, vörösbor, nyári est a Sváb-hegyen – iszonyat!

Rég volt. Már egy évtizede az egykönyvű élet sodrába kerültem, írók és toronyugrók közé. Azóta több bennem a nyugalom és az alázat. A szerzetes megnyugvása ez, aki békén megáldozik, és csendesesen hal meg, tudva, hogy nélküle is fennmarad a Rend. A Rend a fontos, nem én, ő, ők... A fő, hogy – amíg éltem, hat napig vagy hatvan évig, egykutyá – a Rendet szolgáltam, százezer Miatyánk + Üdvözléggel, az illő böjtnapokkal, önként felajánlott kilencedekkel. Nem sok; de ha meg nem teszem, a Rend gyengébb, torzabb, árva lenne. Volt valami, amit csak én tudtam, egyedül ezen a világon; húsz novellát megírni, talán egy regényt, egy drámát is egyszer. Jó lesz? Olyan lesz, amilyen. Az irodalomtörténet mellett egyszer meg kellene írni azt a párhuzamosat, a „néma irodalom” történetét, a sikertelenül maradt, az elfelejtett tehetségeket. Csak költők tudják, hogy Petőfi mellett ott volt Lisznyay, Zerffy. Nagyon fontos, hogy ott volt. Ma nyoma sincs.

Nem panaszképp mondom. Nem vagyok sikertelen író, még félreismert sem. Ha panaszkodnék, csak arról tenném, hogy túlbecsülnek. Köröttem nagyobb a füst, mint bennem a láng. De voltam névtelen író, elég sokáig. Egy szikrával se voltam boldogabb vagy boldogtalanabb. Írtam, épp annyi kínban, mint ma. De írnom kellett, mert ha én ki nem úszom a száz métert ötvennyolc-hattal, vajon lesz és mikor lesz más, aki megteszi? Mestereim nemzedéke – André Gide nyomán – behunyta a szemét, ha erre fordult a szó, és áhítattal mormolta: Írói Küldetés, Égi Bélyeg. Ünneprontó nemzedék vagyok, kerülöm a nagy szavakat. Mondjuk egyszerűbben: kényszer, munkadüh, megszállottság. Tréning és rekordőrület. Ha rontaná a kondíciómat, hidd el, én is kerülném a nőket, és megvonnám magamtól az italt. Mint most – mert csakugyan rontja – a rossz művészetet, a mozit, az újságírást s mindent, ami a mesterséget olcsóbbá és édesebbé teszi. Az író, ha író, sportszerűen éljen. Vagy sehogy.

Már tudod, ugye, mért írom ezt. Mert zokon vetted, hogy hitetlen és vallástalan vagyok. Holott mindig nevettem rajtad, s mondtam, hogy én vagyok a vallásosabb, édes, nem te. Mindezt most gondolom végig először az életben. Eddig úgy írtam, ahogy a

patkányfogó kutya ásni kezd; mert muszáj, ott a föld, rajta, vakard. Most már tudom, hogy – engedelmekkel – litániázás helyett túrom a földet, gyónás helyett patkányt keresek, mert ez a dolgom, s enélkül a világ sem megy tovább, előre. Ha egy rattler nem kotorja a patkányt, vízbe fojtják. Ezt kellene a rossz útra tévedt írőkkel is tenni. Az olyannal, aki – kétszer egy héten – él. A marha. Mintha ő azért lenne a földön, hogy éljen. Élni – nekünk – rattler módon kell. Úgy élni, mintha nem is élnénk.

Ez persze – újra olvastam, amit írtam – hamisan cseng. Pátosztól dagad, mesterkél. A dolgok egyszerűbbek, rondábbak. A valóság olyan, hogy – úgy érzem – egy sajátos országban élek, melynek valutája csak nekem ér valamit. Másnak kagylópénz. Egy könyvért képes vagyok százakat adni, s hiába mondják, tizedét éri. Nekem kell. Az aranyórák nem ér egy fagarast. És így mindennel. Ezért: néha egészen mellékes dolgok fontosak. Lemenni sétálni, élet-halál. Elveszteni téged: hagyjád. Az életben – ahogy egy urológus látja – a nemi fertőzések lehetőségei variálódnak. Az én szememben regényfordulatok. Apám ma dél óta beteg, ágyban fekszik. Dél óta gondolok arra, hogy ha most meghal, milyen lesz az agóniája, s egyáltalán, milyen az, mikor valakinek meghal az apja. Érzi-e, mint én most, hogy a lakás hideg? Fontos-e, hogy este találkája volt, lemondja-e? Sír-e? S milyen szép egy őszi temetés.

Ez csak brutálisan hangzik, de hidd el, nem szeretet nélkül való élet ez. Csak a szeretet bonyolultabb, átfogóbb. Az ember nemcsak az apját szereti, hanem az őst is, melyben temetik, és a falánk temetőbogarakat, melyek kirágnak a szemét. A halál csak annak imponál, aki nélküle él. A sokszerepű mérnöknek. Akinek egyszeri, megrázó, ijesztő. Nékem a halál egyszerre millió, önmagát ezerszer reprodukáló folyamat. Ablakom alatt öt platán haldokol, s egy emelődaru. Meddig él egy negyventonnás daru? Nyolcvan, száz évig. Ennek még hátravan valami hatvanöt; akkor ócskavas lesz belőle. Mit mondjak? „Szegény daru, be csúf a sorsod?” Vagy inkább – ugye –: „Te szünetlen mozgó élet, be ringató a könyörtelenséged...” A négerek szerezsen Krisztusokat imádnak. Az írónak minden törmelék az egész, minden pillanat a teljes élet, Crô-Magnontól az élet alkonyáig. Amíg egy húszfilléresem van, zsebemben hordom az én rézbányámat. Saját ipartelepeim vannak; egy öngyújtó, asztali lámpa, írógép.

Azt hiszed, ugye, hogy ez a teljes szabadság? Az a bizonyos „függetlenség”, melyről oly szívesen álmodnak a kislányok és a kis népek? Pedig ez a teljes függés, egy mély és önként vállalt rabszolgaság. Száz börtön vesz körül; az időé, a munkáé, az anyanyelvemé, a hazámé... Itt kezdődik az a bizonyos „hazafiasság”, melyet kigúnyoltál bennem. Holott ez is csak önként vállalt bilincs. Kosztolányi azt írta erről: Az a tény, hogy anyanyelvem magyar és magyarul beszélek, gondolkodom, írok, életem legnagyobb eseménye, melyhez nincs fogható. Életemben csak így nyilatkozhatom meg igazán. Naponta sokszor gondolok erre. Épp annyiszor, mint arra, hogy születtem, élek, meghalok.

Író nem tud „kivándorolni”. Legföljebb elmegy máshová meghalni, félreeső helyekre, illetudó szeméremmel, mint az elefántok. Az író sorsa a gályarabénál is rosszabb. Nincs ugyan a padhoz béklyózva, de csak azért, mert amúgy is fölösleges a lánc. Az írók markához odanőtt az evező. Holtig nem szabadul egy se. A haza a börtöne, életfogytig. Együttal az egyetlen lehetősége az életre, az egyetlen szabadsága is. Az anyanyelv rácsai közt élünk, az írókat – mint a vadállatokat – nem illik ingerelni. Nékem a magyar róna vagy a gémeskút nem azért szép és egyetlen, mert magyar. Hanem azért, mert úgy hívják, „róna” és „gémeskút”. Ha kell, meghalok érte. Nem a magyar rónáért, hanem a nevéért. Mert más neve nincs és nem lehet. Ez az egyetlen variáns.

Undorító, hogy ez is milyen ünnepélyesre sikerült. De ez már nem az én hibám, ha-

nem ezé az országé, ahol, ha egyszer kimondják ezt a szót: haza, egyszerre felzúg a honfíbu, a mindent vissza és a szegedszebbleszmintvult. Ha egy francia azt mondja: La patrie – akkor többnyire a bresti csirke jut az eszébe, vagy egy jó elzászi vörösbor. Az angol még csak nem is mondhatja, mert még szava sincs rá. Azt mondja esetleg, hogy home – holott az más. De él bennem valami gyanú, hogy ezek az igazán élő dolgok, melyekre nincs szavunk. Egy olyan országban szeretnék élni, melynek nyelvén nincs szó a hazára, a szerelemre és az egészségre. Ezeknek olyan természetesnek kellene lenni, mint az angolnak a haza: hogy az már ki sem mondható. Valami ilyest érzek én irántad; csak vonakodva fogom rá, hogy szerelem. Nem az. Két bogár szereti így egymást, két szélfuvallat, két vízáram a tengerben. Erre sincs szó. És mégis van. És milyen jó...

XI. 2.

Nélküled nem jó a mai nap; veled nem jó a holnapi. Ami hozzád köt, az a bennemi jó; az erkölcs és szerénység és alázat és a maréknyi jóság. Ami tőled ellök – de csak jövő időben –, az a bennemi rossz; a közöny, hidegség, rosszság, sőt néha aljasság. Durva példa: A megrögzött gyilkos – már 34 lányt megölt, feldarabolt, becsomagolt, s a pakkokat elküldte a paksi katolikus legényegyletnek – beleszeret a szép molnárlányba... Tiszta, szép, szűzies szerelem; de a férfi érzi, hogy eljön egy éj, mikor bárhová nyúl: minden sarokban a konyhakés meg a cukorspárga akad a keze ügyébe... Már előre borsozik a háta, milyen jó lesz a postára cipelni azt, akit ma szeret. Jujj.

Vissza a valósághoz. Rossz napom van. Halottak napja. Ráadásul Szent Nátha, sőt Boldog Taksony napja is. Rossz horoszkóp, mikor az ember légutai eldugulvák. Belülről fakadó, langyos nedveket zsebkendőbe csomagolok és zsebre vágok; úgy járok a városban, tele zsebbel, mint a rossz süvölvény, aki osztrigákat lopott. A betegség mindig büntudattal tölt el; hogy tudnék e büntudat jegyében higgadt ítéletet mondani? Az álmoskönyv biztos nem javallja, hogy ily napon kössek vagy oldjak szerelmet, induljak tengeri utazásra vagy eret vágassak magamon. Vannak napok, a borivásra szántak. Ez olyan. Az kell nekem ma. Fél liter kadar, nem pedig a szerelem.

Láthatod: fölváltva „szakítunk”. Hébe-hóba biztos, hogy nem árt. Minden távollétben megtisztul a szerelem. A miénk – itt a baj – már túl tisztult, egészen légies és finom. Van úgy, hogy addig nemesítenek egy kutyafajt, míg a kései tenyészet már élni se tud. Már nem is kutya, csak sovány és keskeny, és egész testében remeg. Attól remeg, hogy kutyának nézi valaki. Attól félek, mi is szuperkutyává finomulunk, már elölkjük a parizert, lemondunk a sarokra pisilésről és az élet többi szépségéről. Most képzelj el egy házasságot, melyben szünetszakadatlan résen kell lenni, nehogy túl jó, túl tisztességes legyen a másik. „Már megint öt napja nem köptél a kredenciókba” – ilyen mondatok lesznek. Hát még ha gyerek jön! „Pofozd már meg a cselédet! Mit gondol magában az a gyerek?” No, mit?

Mégse merek máris – öt órája váltunk el – hozzád visszatérni. Én még csak egyszer voltam házas; de azt úgy rontottam el, hogy – ha mondjuk, szobrásznyelven fejezem ki magam – egész nap modelláltam. Mindent. Ami élő, gyúrható; ami gyúrható, az nyersanyag. Szoborrá pofoztam a párnát, a lóganajt meg a feleségemet; mindenkől önnön képmását akartam kigyúrni, még az asszonyból is. Erre fellázadt, elhagyott. S íme, a mánia. Pár hét óta ismerlek, s már gyúrnálak. Mi lesz ebből? Öt év, tíz év, mennyi év!

Tudom, hogy van bennem valami reménytelen. Nincs megállásom, hajszolom magam az életen keresztül. Felugrálok az asztaltól, kimegyek a színházból, szököm a szerelemtől... Egyelőre nem merek visszatérni hozzád. Egy belső imperativust várok; Mária, mikor az angyal megjelent, nyilván érezte, hogy most engedni kell. Nem mondta azt – amit az ácsnak –, hogy „nyughassék kend”. Én nem érzem ezt. Ezért gondolom, hogy a mi szerelmünk kivételesen boldog – mert egyformák a jogaink –, de ritka reménytelen is. Minden emberi kapcsolat akkor virulens, ha van benne egy zsarnok – az angyal – s egy megadó, elomló áldozat: Mária. Itt meg két egyforma esély, egyforma akarat... Egy romantikus korban azt mondtam volna: Lőj a szívembe, kedves. Másképp nevelődtünk. Én ezt tanultam: Idő, tégy csodát!

Egy napja még csak; az idő alszik. Holnap felrezen, kitágul, dönt.

P.

XII. 10.

Édes Angela!

Nem akartam írni neked, mert határtalanul tisztelem azt is, ha valaminek vége van. S hogy ne kelljen viaszt öntened a füledbe az én sziréndalaim ellen, azt a keveset, amit mondandó vagyok, pontokba foglalom, mint egy altábornagy a nyilatkozatát. Száraz leszek, mint egy adóív.

1. Nem hiszem el, hogy azon a héten csak annyi esett volna meg, hogy magadba szálltál és elmékedtél. De úgy teszek, mintha elhinném.

2. Nem nyugszom meg abban, hogy ennek a szerelemnek politika vessen végét. Kezdet óta s ma is mondom, hogy köztünk semmiféle nézeteltérés nincs. A vitás nem az, hogy Trumannal-e vagy Sztalinnal, az NKVD módszereivel-e vagy az Intelligence Service-ével, hanem az, hogy az emberekkel-e vagy az emberek ellen. Mindenki, aki bízik az emberben, elvtársam, mert minden egyéb csak következmény. Ezt olyan világosan látom, hogy nem is akartalak meggyőzni róla, tudtam, hogy rájössz magadtól. Azt az egy levelet, mely erről szólt, a te kérésedre írtam. E tényen mit sem változtat a személyem; lehet, hogy te régen elfelejtettél, s akkor leszel „kommunista” – pusztán azért, mert hiszel az emberi akaratban.

3. De megnyugszom abban, hogy ne találkozzunk; persze csak akkor, ha ennek nem Tito látogatása az oka. Belenyugszom, mert ismerem magam (s erről sokszor esett szó), s tudom, hogy egy házasságot elrontottam már. Tudom, hogy nem volt elég bennem a jószág, a türelem, a szerénység. Tudom, hogy mindig a tökéletest hajsoltam, emberekben, barackfákban és önmagamban. Tudom, hogy a tökéletlenség rosszá tesz, cini-kussá magammal, idegessé társaimmal és kegyetlenné a fákkal szemben. S ha a te magadba szállásod ehhez a felismeréshez vezetett, akkor nincs több szavam. A mi házasságunk alapja az lett volna, hogy ezt tudd megbocsátani, mert ez fájhat neked. De azt, hogy kommunista vagyok, s a módot, ahogy párttag vagyok, azt megbocsátanod nem kell, arra csak büszke lehetsz, mert te és minden erkölcsös ember éppolyan párttag, mint jómagam.

De ha nem pártkönyvemmel, hanem az idegrendszeremmel van pöröd, akkor legyen vége ennek a szerelemnek. Tudom, hogy hiába fogadkoznék, megjavulni vagy meggyógyulni nem tudok. Ha érzed, hogy ezt nem bírod majd szusszal, akkor legyen ez a levél csakugyan búcsúvétel.

4. E pár szót nagyon meggondoltam. Nem hiszem, hogy tévedés csúszott volna bele. Ha te vállalod a felelősséget, hogy engem elviselsz, vállalom én, hogy a világnézetemet is harmonizálom a tieddel. A kettő, mondom, egy.

5. És végül: bennem semmi se változott. De ha akarsz, ez lesz az utolsó.

István

1948. I. 5.

Kedves Angela!

Ezer az érvem, hogy így jobb – de mintha már hónapok, évek óta lenne minden így, s nincs jól! Ne félj, nem „hívlak”, nem bolygatlak: de szombaton mintha te hívtál volna, vagy akartál hívni... Időtlen idők múltak el, de ami a tiéd volt, az ma is a tiéd. „Rendelésem ellen akarsz élni, varangy?” – szól rám a végzet, számfület mutat, és nevet.

Ez rég nem az én titkom már, mindenki látja, s bánkódik miatta. Lerí rólam, mint a sárgaság. Több a tiéd annál, ami volt; tiéd lett közben ez a tapasztalat, látod, hogy én, a hűtlen, hűséggé változom. Tessék, vess számot vele.

Mégis bolygattalak? Meg ne bántódj érte!

István

1948. I. 11.

Édes Angela – valami mohó telhetetlenség készlet írni, holott ma kétszer láttalak. De ilyenkor az ember nem éri be semmivel, szorongatja a kedvese kezét, és még a szagát is érezni akarja, és legszívesebben szétrágná a harisnyáját, mint egy hű kutya... Ez a hátránya, amiért ily rettentő differenciált lények vagyunk; képzeld csak el, mily boldog szerelem lehetséges két esőcsepp között, melyek szó nélkül összeszaladnak, vagy két összefolyó amőba közt, akik pedig ilyenkor nyilván éreznek is valamit, hiszen szerves lények. Mi meg szünetlenül érezzük azt a valamit, jóllehet, két különböző számú villamoson utazunk kétéfelé, ha nem is egymástól elszakadva, mert én olykor szeretettel mosolygok az utazó közönségre, ami pedig a kalauz kötelessége lenne. De én mosolygok, mert tizenégy útársamban csak azt látom, ami bennük angeloid, hogy tudományos nevet adjak végre ennek a valaminek. Mert én, mint minden filológikus hajlamú ember, rögtön jobban érzem magam, ha egy fogalom után zárójelbe tehetek egy latin szót vagy egy szerző „i. művét”, amitől a legsötétebb dolgok is azonnal barátságosakká válnak. Ez az angeloid jelenség (a fenomenon) e mostani levél tárgya. Ami ezen a világon angeloid, az mind benned gyűlik össze, mint valami ciszternában. Nem tudom, mi ez; csak körülírva próbálkozhatom. Ez az, amire nekem e világból szükségem van, ami nincs meg bennem, sem a könyveimben, sem a táplálékomban. Ha kiszáradt fa lennék, te lennél a víz. Ha rövidzárlat lennék, te lennél az új biztosíték. Ha háborúvesztett ország lennék, te lennél az igazságos béke. Lévé, hogy én: én vagyok, te is bátran lehetsz te magad. S minél angeloidabb, annál jobb.

A név pár hónapos csupán. Azelőtt is akadt egyszer-másszor hasonló szomjúság, csak akkor másképp hívtam a ciszternát. Ettől nem kell megijedni; a fejlődés egyik gyakori jelensége, hogy ugyanannak a dolognak új nevet adunk. Így lett a Horthy Miklós útból Bartók Béla út; a házak ugyanazok, s az ember szíve mégis örül. Ez persze kissé cinikusan hangzik, mintha épp most emlékeztetnélek arra, hogy szerelmem – s

tied is – mulandó, s a mágneses név úgy változik, ahogy mifelénk változtatják mostanában nevüket az utcák. De ezt nem hiszem. A fejlődés nem egy kromatikus skála, mely nem visz sehová. A dolgok nem úgy ismétlődnek, ahogy a harang kong; hanem minden kondulásnak minden időben más a veleje. Mondhatnám úgy is, hogy nem mindegy, mikor szokik le az ember az ágybavizelésről: hat hónapos korában vagy harmincéves korában. Én – úgy érzem – immár szobatiszta vagyok.

Úgy „pászolunk” egymásba, mint a zárba a kulcs. Simán fordulunk, zajtalanul. Én úgy találtam meg az ajtómat, mint a korhely, aki végigpróbálgatta az egész emeletet, míg a lakására lett. Te józanabbul, s majdnem első kísérletre.

Fő dolog persze, hogy az ajtó nyílik, az ember beléphet végre a fűtött szobába, letopogja lábáról a havat, s dúdol hozzá, mikor a teát főzi. Így melegszik. Már felejtí a zord telet odakint – hová lett? A cserépkályha átfűlt, fehér csempéiből úgy árad a meleg, oly észrevétlenül, mint egy korty törkölyből a mámor. Az ember jódollgában bírja legrosszabbul a boldogságot.

Azért írom ezt. Emlékeztetőnek. Házi alkotmányának. A forradalom alapokmányának. Március tizenhatodikán békésen biliárdoztak volna a pesti diákok, ha nem adták volna ki előző nap a 12 pontot. Az ilyesmi izgat, bizserget és kötelez. Azért írom ezt. Magam ellen, az ellen, hogy a szerelem ne szűnjék meg szenzáció lenni, s ha megszűnnek, legyen a kezében egy papír, amit fölmutatsz. Ez hát a váltó.

Ezért írom alá.

Örkény István

(Nagy Angéla és Örkény István 1948-ban házasságot kötött. Két gyermekük született: Angéla [1949] és Antal [1954]. 1959-ben elváltak.)

Takáts József

A KULTUSZKUTATÁS ÉS AZ ÚJ ELMÉLETEK

Az 1989-et követő „elméleti Bumm” számos elméleti irányzatot ismertetett meg Magyarországon az irodalomtudományon belül is. Egy részük nagy összegű támogatásokhoz jutott, és intézményes befolyásra tett szert, más részük csak egy *Helikon*-számig jutott el, s nem keltett különösebb érdeklődést a szakmában, néhány irányzatnak pedig csak a híre érkezett meg a hazai egyetemekre. A recepció természetes módon sajátos hazai változatokat hozott létre, melyek lényeges pontokon térnek el a Nyugat-Európában vagy Amerikában honos változatoktól. A recepcióesztétika hazai változata például inkább kanonikus és kritikai ambíciókkal párosult, mint történetiekkel, s a „*társadalmi gyakorlat feltételhorizontja*” feltárásának „*feladatával*”¹ alig foglalkozott; a dekonstrukció Paul de Man-féle változata – mint azt Bókay Antal megjegyezte Az ESZTÉTIKAI IDEOLÓGIA utószavában² – valamiféle formalista módszerpótlékként működik a hazai recepcióban; az alkalmazott dekonstrukció erősen politikai beállítottságú irány-